

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-11>

УДК 1.37: 57

Галина Берегова

Біофілософське знання через призму філософсько- освітніх підходів

Статтю присвячено методологічній і методичній функції філософії освіти щодо варіативності змісту сучасного філософського знання у вищій школі. У статті аргументується, чому саме біофілософія, як навчальна дисципліна, може уводитися до освітніх і освітньо-наукових програм як обов'язкова чи вибіркова компонента. Також стверджується актуальність вивчення біофілософії для майбутніх поколінь, оскільки біофілософія є варіантом натуралістично орієнтованої філософії, концептуальним ядром якого є життя, а зміст біофілософського знання охоплює філософію біології, філософію життя й пов'язану з ними аксіологію. У роботі визначено, що біофілософське знання містить потенційну можливість формувати в людини світовідчуття з превалюючими ідеями цінності та значущості життя, надавати глибоке усвідомлення єдності людини й живої природи, а отже, сприяти комплексному розкриттю гносеологічних, онтологічних, методологічних й аксіологічних засад життя, на яких вибудовується біологічна картина світу. Біофілософське пізнання є інтелектуально-розумовим компонентом особистісного знання (зокрема знання про живе) і постає основою та джерелом подальших відповідних пізнавальних процесів (біологічного пізнання), що стимулює гуманізацію діяльності людини, гармонізує людські стосунки, опосередковано виявляється в зміні ставлення людей до навколишнього світу. У висновках стверджується, що біофілософія у системі вищої школи здатна бути новою світоглядною парадигмою збереження людської культури та цивілізації за умови її популяризації через заклади вищої освіти. Також біофілософія, як навчальна дисципліна та дисципліна нового просвітництва, може успішно виконувати одне з основних освітніх завдань: формувати у свідомості молодих людей сучасну біологічну картину світу та сучасний світогляд.

Ключові слова: філософія освіти, біофілософія, біофілософське знання, біофілософське пізнання.

Дослідження у галузі сучасної світової філософії освіти спрямовані передусім на радикальні зміни в глобальній освітній системі – зосереджені на проблемі комплексній і міждисциплінарній. Складається стійке враження, що основним завданням філософії освіти більшістю дослід-

© Галина Берегова, 2024

ників вбачається забезпечення новому поколінню успішної соціалізації в сучасній соціокультурній ситуації через освітні інституції. Про стратегічну місію філософії освіти в сучасній культурі й цивілізації йшлося в окремих роботах автора [Berehova 2017]. Однак, не заперечуючи глобальну стратегічну місію цієї галузі філософської науки, слід зосередитися на її методологічній функції та методичних філософсько-освітніх підходах до навчання-викладання-учіння у вищій школі, особливо це стосуватиметься вітчизняних закладів вищої освіти.

Конкретизуючи глобальну стратегічну місію філософії освіти (як навчити-виховати творчу, мислячу, відповідальну особистість з метою забезпечення їй успішної соціалізації, збереження людської культури та цивілізації), слід сказати, що філософія освіти (принаймні вітчизняна) чомусь поза увагою залишає саме зміст навчання, точніше, змістове наповнення предметів, яке в сукупності (системно) й формує світоглядний каркас молоді людини – погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи. Тобто формує світогляд молоді людини, розвиває її критичне мислення, виховує чесноти (людське в людині).

Зокрема, вбачаємо потребу торкнутися змісту філософського знання у вищих навчальних закладах, передусім факультетів нефілософського спрямування. Нині тут суперечки точаться в основному навколо потреби/непотреби вивчення таких розділів філософії, як історія філософії, етика, естетика, логіка, соціальна філософія, філософія релігії, філософія мистецтва тощо.

Безумовно, зміст філософського знання у вищій школі обов'язково повинен узгоджуватися з фахом (спеціалізацією) майбутнього фахівця. Однак у вишах України це не має практичного застосування та логічного втілення: викладання філософських дисциплін часто все ще відбувається за застарілою схемою «радянської» дидактики – формально, без урахування необхідного зближення технічного чи природничого знання з гуманітарним. Традиційність викладання філософських дисциплін передбачає вивчення у негуманітарних вишах короткого оглядового курсу «Філософія» або комплексного оглядового курсу «Філософія (етика, естетика, логіка, релігієзнавство)».

Нині серед нетрадиційних філософських спрямувань ми пропонуємо універсальний міждисциплінарний курс «Біофілософія», котрий може включати біософію, біоетику, біополітику, біо музику та поєднуватися з курсом «Екофілософія» з відповідними складовими – екоетика, екологія людини, екологія культури, соціальна екологія, соціоніка, глобальна екологія тощо. Зазначені дисципліни та розділи цього знання можуть бути вибірковими – як за вибором студента, так і за вибором навчального закладу – зокрема вибірковими зазвичай вони є на нефілософських факультетах українських вишів.

З огляду на зазначене, маємо відповісти на деякі важливі з точки зору філософсько-освітніх методологічних підходів до навчання-виховання запитання: Чому міждисциплінарний курс «Біофілософія» має бути включений до навчальних планів вищої школи України? Чи може курс «Біофілософія» замінити традиційний курс з філософії для українських студентів? Чому знання біофілософії актуальні для майбутніх фахівців? Що охоплює зміст біофілософського знання загалом? Які особливості біофілософського пізнання для мислячої особистості? Як біофілософське сприйняття може вплинути на соціалізацію особистості, гуманізацію людської діяльності, збереження культури та цивілізації загалом? Який матимемо соціально-педагогічний результат від впровадження біофілософії у вітчизняний освітній простір?

Слід зазначити, що зарубіжні освітні системи вміщують подібні навчальні курси. Так, нині, наприклад, біоетика є досить популярною дисципліною на природничих і медичних факультетах вищих навчальних закладів США й інших країн, де цей навчальний курс спрямований на розгляд моральних проблем теорії та практики сучасної біотехнології, медицини, філософії, права та теології. Так, в Оксфордському університеті ще 2008 року було видано підручник з філософії біології – «The Oxford Handbook of Philosophy of Biology», який охоплює передусім статті розділи про історію філософії біології, дарвінівську еволюційну теорію, а також філософські питання з геноміки, поведінки тварин, філософії нейронауки, теології, телеологічних теорій, соціобіології, еволюційної психології, культурної еволюції та моральних норм тощо [The Oxford handbook of philosophy of biology 2008].

Окрім того, 2020 року в Університеті Касселя було створено проєкт «Інтегративна біофілософія» під керівництвом професора Крістіана Кохі. Це міждисциплінарне дослідження з біофілософії не обмежується науковими підходами тільки до живого, живих істот, а також включає метафізичні питання та феноменологічні перспективи, які стосуються життєвого світу загалом. Екологічна етика, етика тварин, біоетика є окремими субдисциплінами біофілософії та також розглядаються як інноваційні та значущі знання для формування світогляду людини майбутнього [Integrative biophilosophie 2020].

Щоб зрозуміти, чому саме такі знання є актуальними для майбутніх поколінь, слід розглянути, що вивчає біофілософія, окреслити її проблемне коло та соціокультурний контекст функціонування біофілософського знання, інтерес до наук про живе та життя, витоки яких лежать у сфері біології. Тобто, який орієнтовний зміст може мати знання з біофілософії? Що саме можна запропонувати студентам для вивчення та формування їхнього світогляду?

З історії виникнення біофілософії

Слід почати з того, що треба знати з історії біофілософії, точніше, з історії філософії, оскільки, як стверджує П'єр Адо, «щоб зрозуміти щось, потрібно побачити його в розвитку, потрібно вхопити його у момент народження» [Адо 2014: 3].

Біологія завжди викликала зацікавленість багатьох філософів, починаючи з античних часів – і до сьогодні, коли ця зацікавленість посилюється у зв'язку з загостренням світової кризи та глобальних проблем і, відповідно, усвідомленням крихкості людського життя та буття. Окрім того, на початкових етапах свого становлення біологія як наука, ще не будучи теоретично оформленою, по суті була частиною філософії.

Так, значний фактичний матеріал про живі організми було зібрано ще Гіппократом – це були відомості про будову тварин і людини, кістки, м'язи, сухожилля, головний і спинний мозок. Однак видатні праці з біології належить найвидатнішому розуму стародавності, давньогрецькому філософу Аристотелю, котрий глибоко цікавився будовою та способом життя тварин. У його спадщині твори з біології займають не менш значне місце, ніж філософські: біологічні трактати Аристотеля вважалися кращими з його наукових добутоків. Шедеври аристотелевої біології – «Історія тварин», «Про частини тварин» і «Про виникнення тварин» – є творами найбільш зрілого періоду творчості Аристотеля, у яких з найбільш відбилися його відхід від платонівського ідеалізму й тенденція до матеріалізму. Ці біологічні трактати виявляють еволюцію поглядів Аристотеля у кардинальних методологічних питаннях – причинності й випадковості, ролі досвіду й спостереження в судженні й ін. Першу спробу систематизації знань про рослини зробив давньогрецький природодослідник і учень Аристотеля Теофраст. Основні його книги – «Про рослини», «Про причини рослин». Розширенням знань про будову людського тіла давня наука зобов'язана римському лікарю і природодосліднику Галену, який розтинав мавп і свиней. Його праці суттєво впливали на природознавство і медицину протягом кількох сторіч.

Античні знання з біофілософії мали й подальший розвиток у філософських системах відомих мислителів, серед яких передусім можна відзначити:

- Р. Декарта (розповсюдження механістичного методу на сферу живого: живі істоти – складні машини, що підлягають законам механіки й розвитку редуccionізму);
- Г. Лейбніца (уявлення про безперервність розвитку й всеорганічності природи; ідея про розгортання в розвитку нових організмів попередніх задатків, обґрунтування преформістської концепції у філософському осмисленні живого);

- К. Ліннея (біологічна систематика: монографія «Система природи», 1735; основи класифікації «трьох царств природи»: рослин, тварин і мінералів; людина вперше була віднесена до класу ссавців і до приматів; принцип ієрархічності систематичних категорій);
- Ж. Б. Ламарка (перша цілісна концепція еволюції: «Філософія зоології», 1809; філософська основа загального характеру мінливості, прогресивного ходу еволюції, де фактором постає прямий і адекватний вплив середовища; основний механізм еволюції – спадкування набутих ознак; ускладнення організації живих організмів – результат внутрішнього прагнення організмів до прогресу, до вдосконалювання; заміна преформістських уявлень ідеями трансформізму – історичного перетворення одних видів в інші);
- Ж. Кюв'є (система органічної природи: сучасні форми та копалини; принцип супідрядності ознак: «Царство тварин», 1817; розподіл різноманіття тварин на чотири галузі, кожна з яких характеризується спільністю плану будови (без перехідних форм); принцип кінцевих цілей – принцип умов існування; незмінність кореляції; уявлення про незмінюваність природи);
- Ж. Сент-Ілера (ідея трансформізму; філософська проблема значення й сутності подібності ознак: «Філософія анатомії», 1818-1822; ідея єдності будови всього живого: гомологія в різних видів тварин);
- К. Бера (закони ембріогенезу: «Історія розвитку тварин»; явище ембріональної дивергенції – закон Бера: з гомоген і загального поступово виникає гетерогенне й частка; ембріональний розвиток не означає повторення серії більш низько організованих дорослих тварин і не є прямолінійним);
- Ч. Дарвіна (еволюційна теорія; рушійний фактор і причини еволюції) тощо.

До того ж, у розрізі філософії науки стверджується, що біофілософія досить чітко позначилася наприкінці XIX ст. під впливом і на основі дарвінізму.

У кінці ж XX ст., у зв'язку бурхливим розвитком біологічної науки, зокрема зі сформованістю уявлення про різні рівні організації живої природи, прагненням до цілісного пізнання живої природи та її зв'язку з неживою природою, біофілософія починає відроджуватися та проникати в медицину, сільське господарство, промисловість, все частіше й наполегливіше звертаючись до проблем розумного використання людиною та людством природних ресурсів та питань охорони природи, навколишнього середовища.

Що слід знати з історії біофілософії

Початком формування біофілософії (як незалежної галузі філософії) прийнято вважати період ряду публікацій, присвячених цьому виду знання. Передусім це монографія австрійського вченого-еволюціоніста Бернхарда Ренша «Біофілософія» [Rensch 1971]. Слід зазначити, що Бернхард Ренш відомий в історії науки як творець синтетичного дарвінізму, критик селекціонізму й автор концепції панпсихічного ідентизму. Окрім згаданої вище роботи, Бернхарду Реншу належать й інші не менш відомі праці, в основі яких лежать запропоновані ним підходи географічної систематики, трансвидової еволюції й універсальної картини світу: «Принцип географічних расових кіл і проблема видоутворення» («Das Prinzip geographischer Rassenkreise und das Problem der Artbildung», 1929), «Нові проблеми в теорії походження: трансвидова еволюція» («Neuere Probleme der Abstammungslehre: transspeciphische Evolution», 1954), «Еволюція над видовим рівнем» («Evolution above the species level» (1960), «Універсальний світогляд» («Das Universale Weltbild», 1977) тощо.

Ще однією знаковою роботою з біофілософії є публікація канадського біолога, філософа Ральфа Саттлера «Біофілософія. Аналітична й холістська перспективи» (англ. «Analytic and Holistic Perspectives», 1986), присвячена гносеологічному аналізу механізмів пізнання життя й визначенню місця біофілософії в структурі наукового знання [Sattler 1986]. Окрім зазначеної роботи, Ральф Саттлер (1963) опублікував близько ста наукових робіт, присвячених вивченню морфології рослин з позицій інтегральної філософії: «Органогенез квітів: фотографічний текст-атлас» («Organogenesis of flowers: A photographic text-atlas», 1973), «Теоретична морфологія рослин» («Theoretical Plant Morphology», 1978), «Аксиоми та принципи побудови рослин» («Axioms and Principles of Plant Construction», 1982). Цікаво, що на веб-сайті Ральфа Саттлера можна знайти неординарні відкриті книги – книжкові рукописи, які він може будь-коли змінювати та розширювати: «Цілісність, фрагментація та неназване: холізм, матеріалізм і містицизм – Мандала» («Wholeness, Fragmentation, and the Unnamable: Holism, Materialism, and Mysticism – A Mandala», 2016), «Зцілення мислення та буття» («Healing Thinking and Being», 2010) тощо [Rolf Sattler official site 2024].

Важливими також у галузі біофілософії є роботи голови Асоціації філософії науки та Товариства системної біології, американського філософа, викладача Вісконсинського та Північно-західного університетів Девіда Лі Хала (1935-2010). У книзі «Наука як процес: еволюційний аналіз соціального та концептуального розвитку науки» («Science as a Process: An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development

of Science», 1988) Девід Хал ініціював глибоке обговорення науки як еволюційного процесу, а також «надав історичний опис «таксономічних воєн» 60–70-х рр. ХХ століття між трьома конкуруючими школами систематики: фенетика, еволюційна систематика та кладистика» [Wikipedia 2024a]. Його біофілософське вчення, побудоване загалом на дарвінізмі, викладене в багатьох його роботах: «Філософія біологічної науки» («Philosophy of Biological Science», 1974), «Метафізика еволюції» («The Metaphysics of Evolution», 1989), «Філософія біології» («Philosophy of Biology»; edited with M. Ruse, 1998), «Наука і відбір» («Science and Selection», 2001), «Обіцянки та межі редукціонізму в біомедичних науках» («Promises and Limits of Reductionism in the Biomedical Sciences», 2002) тощо [Honenberger 2023].

Досить відомим є сучасний фахівець у галузі біофілософії Майкл Р'юз, професор Університету штату Флорида (Florida State University). Його численні праці присвячені дарвінізму, еволюції, соціобіології та біоетиці: «Дарвінівська революція» («The Darwinian revolution, 1979), «Чи є наука сексистською? та інші проблеми біомедичних наук» («Is science sexist? and other problems in the biomedical sciences», 1981), «Соціобіологія, сенс чи нісенітниця?» («Sociobiology, sense or nonsense? 1985), «Еволюційний натуралізм: вибрані нариси» («Evolutionary naturalism: selected essays», 1995), «Монада до людини: концепція прогресу в еволюційній біології» (англ. «Monad to man: the concept of progress in evolutionary biology», 1996), «Біологія та основи етики» («Biology and the foundation of ethics», 1999), «Філософія після Дарвіна» (англ. «Philosophy after Darwin», 2009), «Визначення Дарвіна: нариси з історії та філософії еволюційної біології» («Defining Darwin: Essays on the History and Philosophy of Evolutionary Biology», 2009), «Філософія еволюції людини» («The Philosophy of Human Evolution», 2012). Є також у цього автора й робота, присвячена гіпотезі Геї, революційній ідеї Джеймса Лавлока про планету Земля як живу істоту – «The Gaia Hypothesis» (2013) [Wikipedia 2024b]. Це, так би мовити, класика біофілософії.

Як бачимо, ХХ століття багате на дослідження у галузі біофілософії – це є досить об'ємний прошарок знань з історії цього філософського спрямування, що може надати викладачеві та студенту можливості для розширення меж світосприйняття та формування сучасної біофілософської картини світу.

Слід зазначити, що на теренах України біофілософія свого часу не набула популярності, можливо, через інертність і закостенілість світоглядних позицій вітчизняних вчених-філософів радянської доби (коли генетика вважалася «продажною дівцею імперіалізму», а біополітика (розділ біофілософії) трактувалася виключно як фашистська ідеологія боротьби за чистоту нації.

Нині, за словами професора соціології Франкфуртського університету Гете Томаса Лемке, який спеціалізується на біотехнологіях, природі та суспільстві, «термін біополітика у всіх на вустах», оскільки спектр його використання варіюється від політики надання притулку до профілактики СНІДу та боротьби зі зростанням населення. Це стосується сприяння медичним дослідженням, а також кримінальних положень щодо абортів і заповіту про життя. Про «біополітику» говорять представники нових правих і лівих противників глобалізації, критики біотехнологічного прогресу, а також його прихильники. Тому робота Томаса Лемке «Вступ до біополітики» (нім «Biopolitik zur Einführung» 2013) вносить ясність у концептуальну плутанину, оскільки містить огляд історії терміну та пояснює його значення в поточних політичних суперечках і соціальних теоретичних дебатах [Lemke 2013].

На противагу зарубіжним дослідникам, пострадянський академічний простір (зокрема викладацьке середовище) не відзначається різноманіттям новітніх підходів до структури філософського знання, нерідко залишаючи поза увагою такі розділи філософії, як біофілософія, біополітика, соціобіологія, екофілософія, екоетика, соціоніка й інші, і тільки у навчальних планах студентів вітчизняних медичних вишів біоетика фігурує як навчальна дисципліна.

Хоча Ольга Перова й відносить до фундаментальних досліджень київської школи філософії біології 60-80 рр. ХХ ст. в межах філософії науки роботи Н. Костюк, Н. Депенчук, М. Кисельова, В. Крисаченка, Т. Пікашової, М. Сидоренка, Л. Сидоренко та інших, все ж, на наш погляд, вони є лише дотичними до біофілософії [Перова 2002: 195].

Нині біофілософія є досить популярним філософським вченням у різних країнах світу, особливо в Європі та США, постає як комплексна, інтегративна, біологічно орієнтована міждисциплінарна галузь філософського знання, що розкриває світоглядно-методологічні, гносеологічні, онтологічні й аксіологічні проблеми буття універсуму через призму дослідження феномена життя. А тому все частіше й частіше привертає увагу викладачів вищих навчальних закладів навчальна дисципліна «Біофілософія» [Berehova & Andruszkiewicz 2024].

Так, наприклад, науковці й викладачі університетів Німеччини останнім часом опублікували змістовні праці з біофілософії, де торкаються передусім логічних, онтологічних та епістемологічних аспектів біології, історичного, соціологічного та етичного аспектів, як-от: Герхард Фоллмер («Біофілософія», «Еволюційна епістемологія, «Що ми можемо знати?», Мартін Манер і Маріо Бунге («Основи біофілософії», «Науковий реалізм і біологічний реалізм»), Крістіан Кохі («Біофілософія для вступу», «Філософські основи екології», «Філософія досліджень тварин», Ульріх Крох («Розуміння функцій», «Функції в біології», «Філософія біології») й

ін. Ці автори намагаються розробити єдину та орієнтовану на науку філософську основу для біології, а також наголошують на різноманітності та множинності біологічних теорій і практик. Вони хоч і представляють різні підходи та точки зору в біофілософії, які відрізняються акцентами, методами та оцінками, однак деякі з них критично ставляться до біофілософії, а інші вбачають у ній майбутню провідну дисципліну століття.

Зокрема дискусії про інтерпретаційну силу когнітивної нейробіології в питаннях начал людського життя привернули увагу до біофілософії як філософської дисципліни. Так вище згаданий проєкт «Інтегративна біофілософія» (2020) під керівництвом Крістіана Кохі представляє передусім центральні теми біофілософії: питання про співвідношення біології та філософії, особливості спостереження та уявлення в біології, модельні організми та моделі організмів, біологічні експерименти та теорії. Дослідники в межах цього проєкту також виділяють фактори соціального впливу, які передбачають перехід від теорії біології до біоетики [Integrative biophilosophy 2020].

А тому, спираючись на досвід зарубіжних дослідників, ми маємо можливість усвідомити важливість біофілософії як варіанта натуралістично орієнтованої філософії, де вихідним і центральним у вирішенні світоглядних, моральних і епістемологічних проблем постає поняття «життя» у його науково-біологічній інтерпретації.

Таким чином, біофілософія постає цілісною єдністю трьох складових частин: філософії біології, філософії життя й аксіології, що передбачає залучення до вивчення біофілософії не тільки філософів і біологів, а й психологів, фізиків, хіміків, етологів, екологів і всіх фахівців, хто широко досліджує феномен життя.

Відповідно, біофілософія як навчальна дисципліна охоплює такі галузі дослідження:

1. Філософські проблеми біології, або філософію біології, де предметом наукового пізнання є специфіка життя й основною категорією є «життя».

Слід зазначити, що біофілософія включає в себе філософські проблеми біології (або філософію біології), що є системою узагальнюючих суджень філософського характеру про предмет і метод біології, місце біології серед інших наук і в системі наукового знання загалом, її пізнавальної й соціальної ролі в сучасному суспільстві. А біофілософія досліджує структуру біологічного знання; природу, особливості й специфіку наукового пізнання живих об'єктів і систем; засоби й методи біофілософського пізнання. У зв'язку з чим вважаємо за потрібне розмежувати ці галузі філософського знання та характеризувати біофілософію як натуралістично орієнтовану філософію, однією зі складових якої і є філософські проблеми біології (філософія біології). Окрім того, у терміні

«біофілософія», на відміну від поняття «філософія біології», бере на себе основне сутнісно-значеннєве навантаження слово «біо», що походить з давньогрецької мови ($\beta\acute{\iota}\omicron\varsigma$) та означає «життя». Саме тому категорія «життя» є основною в біофілософії.

2. Біологічні основи людини й людської культури на основі сучасної загальної, молекулярної й популяційної генетики й синтетичної теорії еволюції (й інших біологічних дисциплін, особливо нейробіології людського мозку), де закономірною є поява таких дисципліни, як біополітика, біоетика, біоестетика, соціобіологія, еволюційна епістемологія тощо.

3. Феномен життя: як у межах окремих наукових напрямів (кібернетики, синергетики), так і стосовно складних природних, соціальних і культурних систем, у тому числі й у межах Всесвіту загалом.

Шляхи вирішення проблем у цих сферах біофілософського знання закономірно продукують різні концепції й моделі: «самоорганізованого Всесвіту», «глобального еволюціонізму» й інші варіанти сучасних універсалістських побудов і світових схематик, у джерел яких лежать результати наукового аналізу й філософського осмислення феномена життя. Так біофілософія постає знанням теоретичного підґрунтя життя й особливостей буття живої речовини як біогенного фундаменту становлення біосфери, всієї її еволюції й можливого стану коеволоції – співрозвитку природи й суспільства.

Окремо слід сказати про специфіку біофілософського знання, під яким розумітимемо комплекс природничо-гуманітарних уявлень про нерозривну єдність буття природи й суспільства та їхню взаємозумовленість.

У чому полягає специфіка біофілософського знання?

Оскільки біофілософія досліджує структуру біологічного знання (1); природу, особливості та специфіку наукового пізнання живих об'єктів і систем (2); засоби й методи біофілософського пізнання (3), етичні питання буття універсуму через призму дослідження феномена життя в біології й медицині (4), то слід говорити передусім про епістемологічні (гносеологічні), метафізичні (онтологічні), методологічні й аксіологічні засади біофілософії у розрізі аналізу та пояснень закономірностей розвитку основних напрямів комплексу наук про живе. Додамо, що зазначені питання вимагають окремого ґрунтовного, розгорнутого дослідження.

Не можна полишити поза увагою й світоглядно-формуючу складову сучасної системи біофілософського знання. Безперечним є те, що знання становлять стрижень особистісної світоглядної парадигми (переконань, оцінок, поглядів, принципів, програми поведінки та діяльності). Знання ж біофілософського характеру містять ще й потенційну можли-

вість формувати в людини світовідчуття з превалюючими ідеями цінності й значущості життя, надають глибоке усвідомлення єдності людини й живої природи. Основою такої єдності є генетична єдність живої речовини біосфери Землі, тілесна організація людини, що забезпечує органічну включеність у біосферу, у світобудову взагалі.

На наш погляд, біофілософське знання, закономірно торкаючись сутності й виявлення життя на всіх його рівнях, надає комплексне розкриття гносеологічних, онтологічних, методологічних й аксіологічних його засад, на яких й вибудовується біологічна картина світу – так біофілософія виконує роль світоглядної парадигми, спрямованої на збереження людської цивілізації й культури. А отже, саме біофілософія як навчальна дисципліна у вишах може успішно виконувати одне з основних освітніх завдань: формувати у свідомості молодих людей сучасну біологічну картину світу.

Сучасну біологічну картину світу, на наш погляд, досить вдало й методично грамотно представив Анатолій Опанасюк (СумДУ) у слайд-презентації курсу за вибором студента «Концепції сучасного природознавства. Частина 7: Біологічна картина світу». Метою цього курсу автор визначає формування у студентів світоглядних орієнтацій і установок, заснованих на науковому методі пізнання навколишнього світу, а також «уявлень про сучасну науково-природничу картину світу та місце людини у ній, синтез гуманітарної і природничої складових культури» [Опанасюк 2023].

Треба зазначити, що одним із її пріоритетних завдань прикладного характеру є дослідження людської природи, виявлення біологічних і соціальних механізмів сприйняття людиною світу та її соціалізація.

У зв'язку з цим можна виділити основні функції біофілософії:

- 1) гносеологічна, що охоплює структуру біофілософського знання, способи й механізми отримання біофілософських знань, їх відновлення й накопичення, виявлення специфіки суб'єктно-об'єктних і суб'єктно-суб'єктних відносин у механізмі розвитку знань про живу речовину й саме життя тощо;
- 2) прогностична, спрямована на життя в майбутньому та пов'язана з виробленням біотехнологічних підстав майбутньої цивілізації;
- 3) методологічна, пов'язана з соціально-практичними й насамперед з екологічними й естетичними потребами людини, тобто з вирішенням питання про те, як вийти із кризової екологічної ситуації за допомогою біофілософських цільових програм організації розвитку науки, політики, економіки, освіти тощо.

Одним словом, висловлюємо тверде переконання в тому, що нині суспільство потребує нової світоглядної парадигми, спрямованої на збереження людської культури й цивілізації, і саме вже в недалекому май-

бутньому нею може стати біофілософська світоглядна парадигма, а навчальна дисципліна «Біофілософія» (з огляду на її міждисциплінарний характер) сприятиме її популяризації через оновлення освітніх програм у вітчизняних закладах вищої освіти.

Методологія біофілософського пізнання

Інтелектуально-розумовий компонент особистісного знання (зокрема знання про живе) постає основою та джерелом відповідних пізнавальних процесів (біологічного пізнання), умовою його коригування та, відповідно, подальшим збагачення новим знанням. Своєю чергою знання є результатом пізнання, і ґрунтуються вони (знання) на *духовно-творчій і чуттєво-предметній діяльності особистості*.

Від рівня оволодіння вже існуючими знаннями біофілософського характеру залежить духовне життя людей. Наявність знань, створених панівними у суспільстві психологічно-моральними настановами й культурою спілкування, штовхає мислячу особистість застосувати їх на практиці – трансформувати у сферу особистісного досвіду, майстерності, умінь і навичок тощо.

Результатом біологічного пізнання є формування поглядів, концепцій, теорій, котрі орієнтовані як на дослідження загальної теорії біофілософії, так і на одержання суто прикладних знань.

Так, зміст біофілософії традиційно представлений фундаментальним і прикладним рівнями.

Фундаментальний рівень становить філософську рефлексію над життям, його виникненням, місцем і роллю в універсумі (саме тут чітко простежується зв'язок біофілософії з філософією науки та природничими науками).

До прикладних знань з біофілософії відносимо знання про можливі засоби, способи, форми, методи, умови виробництва й відтворення будь-якого корисного кінцевого результату: біологічних засобів життя й підвищення працездатності людини, нових видів біологічно активних речовин, лікарських і діагностичних препаратів для застосування в медицині, промисловості, сільському господарстві, побуті й експериментальній діяльності з об'єктами живої природи.

Прикладний рівень біофілософського знання охоплює практичне й естетичне відношення до живої природи, проникнення теоретичної біофілософії до рівня емпіричного й повсякденного знання, її реалізації в суспільній практиці; тобто, позначає вихід біофілософії за межі фундаментального знання в сферу конкретного розпредмечування й об'єктивування змісту її концепцій і ідей в етології, біоніці, біотехнології, біоестетиці тощо.

Зосереджуючись на прикладному характері біофілософського знання, слід звернути увагу на дослідження Єви Горн і Ханнес Бергталлер «Вступ до антропоцену» (2022), у якому автори переймаються нинішнім глибоким екологічним діагнозом: люди настільки серйозно змінили всю земну систему, що ми маємо передбачати нову геологічну епоху. Зміна клімату, зникнення видів, порушення важливих матеріальних циклів, закислення океану, опустелювання та знищення лісів, а також всюдишні токсини – це лише деякі аспекти цієї глибокої зміни. Враховуючи цей факт, сучасні суспільства стикаються з абсолютно новими питаннями: що означає розуміти людей як геологічну силу? Що таке природа, якщо на неї впливають і формують люди по всьому світу? І як політика може вирішити цю глобальну проблему? [Horn & Bergthaller 2022].

Це лише невеликий перелік питань, що має вирішити біофілософія задля збереження людської культури й цивілізації.

Звідси випливає потреба торкнутися методичного аспекту біофілософського пізнання.

Методичний аспект біофілософського пізнання

З огляду на вище зазначене можна окреслити таку орієнтовну послідовність вивчення змістових частин біофілософії.

Частина 1. Біофілософія як філософське вчення про живе життя. Біофілософія як вид натуралістичного знання. Специфіка біофілософського знання. Основні ідеї й проблеми біофілософії.

Частина 2. Джерела біофілософського знання. Біологія та біофілософія. Джерела біофілософського знання. Біологічні трактати Аристотеля. Дарвінізм. Ламаркізм.

Частина 3. Життя як специфічне природне явище. Виникнення життя. Поняття життя в сучасній науці й філософії. Життя як специфічне природне явище. Структурні рівні живого.

Частина 4. Структурні рівні біофілософії. Екофілософія. Біополітика. Біоетика. Біоестетика. Соціобіологія. Еволюційна епістемологія.

До речі, у Гіссенському університеті імені Юстуса Лібіха «Біофілософія» як навчальна дисципліна може бути обрана як навчальний елемент у програмі бакалавра та магістра з біології. У програмі бакалавра як основний предмет під час поглибленого етапу вивчення (семестри 5 і 6) дисципліна охоплює три модулі: Модуль V-BP-EBP: Вступ до біофілософії. Модуль V-BP-WTH: Наукова теорія біології. Модуль V-BP-SOZ: Соціобіологія. У магістерській програмі – один теоретичний модуль (Модуль M-BP-LHT: Теорія історії життя) та два практичні (Модуль M-BP-SEM1: Семінар з актуальних питань біофілософії 1. Модуль M-BP-SEM2: Семінар з актуальних питань біофілософії 2). Також студентам пропонується

написання магістерської роботи з біофілософії [Institut für Philosophie 2024]. Досвід зарубіжних колег, безперечно, наштовпує на аналітичні висновки щодо уведення біофілософії до освітніх і науково-освітніх програм вищих закладів освіти.

Висновки

Отже, розглядаючи біофілософію як дисципліну нового просвітництва крізь призму методологічних і методичних філософсько-освітніх підходів та спираючись на стратегічну місію сучасної філософії освіти, котра пропонує зміну формату викладання філософського знання для формування сучасного світогляду людини майбутнього, маємо окреслити основні спрямування та зміст цього філософського знання.

З огляду на викладене вище, пропонуємо таке орієнтовне змістове наповнення міждисциплінарного інтегративного курсу «Біофілософія» для закладів вищої освіти.

Спрямування 1. Біофілософія як варіант натуралістично орієнтованої філософії, концептуальним ядром якого є життя; зміст біофілософського знання охоплює філософію біології, філософію життя й дотичну до них аксіологію. Розглядається через історію біофілософського знання.

Спрямування 2. Основні проблеми біофілософії, що обертаються навколо філософського осмислення світу живого, а дефініція «життя» набуває статусу багатозначної філософської категорії й основного принципу розуміння сутності світу й людського існування в ньому – осмислення питань походження людини, її розвитку та «вписаності» в природний світ, особливостей відносин із цим світом багато в чому проясняють мету життя та його цінності. Перетинається з філософією життя, антропологією й антропософією тощо.

Спрямування 3. Біофілософія як комплексне й інтегративне знання, де філософія вносить у біологічне пізнання оцінний момент про зміст і роль людини в природі, і це багато в чому визначає спонукальні мотиви індивідуальної поведінки людини – зумовлює її творчу поведінку, стимулює гуманізацію її діяльності, поширюючи це відношення на світ живої й неживої природи.

Соціально-педагогічний результат. Гармонізація людських відносин опосередковано виявляється в зміні ставлення людей до навколишнього світу. І тут, слід підкреслити, саме біофілософія (як дисципліна «нового просвітництва») здатна внести так необхідні нині радикальні зміни в системі освіти, у тому числі й глобальної.

Отже, біофілософія може стати знаковою точкою подальшого розширення діапазонів і поглиблення комплексних міждисциплінарних досліджень, посилення інтересу до біологічного компонента світогляду

сучасної особистості, творчої переоцінки колишніх і обґрунтування нових концепцій життя, визначення місця біології в становленні сучасної світоглядної парадигми, привернення уваги до збереження людської культури й цивілізації у вічно змінюваному глобалізованому світі.

Посилання:

- Адо, П. (2014). *Що таке антична філософія?* Пер. з фр. С. Йосипенка. Київ: *Новий Акрополь*.
- Кисельов, М. (2017). Біофілософія: предметне поле дослідження та перспективи інституалізації. *Гуманітарні студії*, 274, 58–69.
- Опанасюк, А. (2021). *Слайд-презентація «Біологічна картина світу»*. from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30464/1/Opanasyk_Prirodoznavstvo7.pdf.
- Перова, О. (2002). Проблеми біофілософії в сучасній філософії науки. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*, 38-41, 192–198.
- Berehova, G. (2017). Philosophy of Education: Main Methodological Vectors of Moulding the Person of the Future in Higher Education. *Future human image*, 8, 14-29.
- Berehova, H., & Andruszkiewicz, F. (2024). Biophilosophy in the System of Higher Education as a Paradigm of the Preservation of Human Culture and Civilisation. *The New Educational Review*, 75, 25–35. <https://doi.org/10.15804/tner.2024.75.1.02>
- Honenberger, P. (2023). Hull, David Lee. 1935-2010. Shook, J. (ed.). *Dictionary of Modern American Philosophers*, 2nd ed. London: Bloomsbury Academic, pp. 489–492.
- Horn, E., & Bergthaller, H. (2022). *Anthropozän zur Einführung*. Überarbeitete Auflage. Hamburg: Junius.
- Hull, D. L. (1974). *The philosophy of Biological Science*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Institut für Philosophie. (2024). *Studienelement Biophilosophie im BSc/MSc Biologie*. Justus Liebig University of Giessen. <https://www.uni-giessen.de/de/fbz/fb04/institute/philosophie/studium/studiengaenge/biophil>
- Integrative biophilosophy. (2020). The project is led by Professor Christian Kohi. *The Department of Theoretical Philosophy*. Kassel University. <https://www.uni-kassel.de/fb02/en/institute/philosophie/schwerpunkte/integrative-biophilosophie>
- Köchy, K. (2022). *Ensouled Animals – Environments and Networks of Animal Psychology*. JB Metzler. Berlin.
- Köchy, K. (2008). *Biophilosophie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Lemke, Thomas (2013). *Biopolitik zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Mahner M., & Bunge M. (2000). *Philosophische Grundlagen der Biologie*. Heidelberg: Springer.
- Mahner M., & Bunge M. (1997). *Foundations of Biophilosophy*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Rensch, B. (1971). *Biophilosophy*. New York: Columbia University Press.
- Rolf Sattler official site. (2024). *Rolf Sattler about*. http://www.beyondwilber.ca/about/rolf_sattler.html.
- Ruse, M. (1988). *Philosophy of Biology Today*. Albany, State Un of New York Press.
- Ruse, M. (Ed.). (2008). *The Oxford Handbook of Philosophy of Biology*. New York: Oxford University Press.

- Sattler, R. (1986). *Biophilosophy. Analytic and Holistic Perspectives*. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg GmbH & Co, New York; Tokio.
- Smith, D. L. (2018). *Introduction: Biophilosophy*. <https://www.academia.edu/21835682/Biophilosophy>.
- Thacker, E. (2018). *Biophilosophy for the 21st Century*. http://ctheory.net/ctheory_wp/biophilosophy-for-the-21st-century.
- Wikipedia. (2024a). *David Lee Hull*. [https://en.wikipedia.org/wiki/David_Hull_\(philosopher\)](https://en.wikipedia.org/wiki/David_Hull_(philosopher))
- Wikipedia. (2024b). *Michael Ruse*. https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Ruse.

References

- Berehova, G. (2017). Philosophy of Education: Main Methodological Vectors of Moulding the Person of the Future in Higher Education. *Future human image*, 8, 14-29.
- Berehova, H., & Andruszkiewicz, F. (2024). Biophilosophy in the System of Higher Education as a Paradigm of the Preservation of Human Culture and Civilisation. *The New Educational Review*, 75, 25-35. <https://doi.org/10.15804/tner.2024.75.1.02>
- Hadot, P. (2014). *What is ancient philosophy?* Trans. from French by S. Yosypenko. Kyiv: New Acropolis. [In Ukrainian].
- Honenberger, P. (2023). Hull, David Lee. 1935-2010. Shook, J. (ed.). *Dictionary of Modern American Philosophers*, 2nd ed. London: Bloomsbury Academic, pp. 489-492.
- Horn, E., & Bergthaller, H. (2022). *Anthropozän zur Einführung*. Überarbeitete Auflage. Hamburg: Junius.
- Hull, D. L. (1974). *The philosophy of Biological Science*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Institut für Philosophie. (2024). *Studienelement Biophilosophie im BSc/MSc Biologie. Justus Liebig University of Giessen*. <https://www.uni-giessen.de/de/fbz/fb04/institute/philosophie/studium/studiengaenge/biophil>
- Integrative biophilosophy. (2020). The project is led by Professor Christian Kohi. *The Department of Theoretical Philosophy. Kassel University*. <https://www.uni-kassel.de/fb02/en/institute/philosophie/schwerpunkte/integrative-biophilosophie>
- Köchy, K. (2022). *Ensouled Animals – Environments and Networks of Animal Psychology*. Berlin: JB Metzler.
- Köchy, K. (2008). *Biophilosophie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Kyseliov, M. (2017). Biophilosophy: subject field of research and prospects of institutionalization. [In Ukrainian]. *Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine. Series: Humanitarian studies*, 274, 58-69.
- Lemke, Thomas (2013). *Biopolitik zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Mahner M., & Bunge M. (2000). *Philosophische Grundlagen der Biologie*. Heidelberg: Springer.
- Mahner M., & Bunge M. (1997). *Foundations of Biophilosophy*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Opanasiuk, A. (2023). *Slide presentation «Biological picture of the world»*. [In Ukrainian]. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30464/1/Opanasyk_Prirodnavstvo7.pdf.
- Perova, O. (2002). The problems of biophilosophy are being in contemporary philosophy of science. [In Ukrainian]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Philosophy. Politology*, 38-41, 192-198.
- Rensch, B. (1971). *Biophilosophy*. New York: Columbia University Press.

- Rolf Sattler official site. (2024). *Rolf Sattler about*. http://www.beyondwilber.ca/about/rolf_sattler.html.
- Ruse, M. (1988). *Philosophy of Biology Today*. Albany, State Un of New York Press.
- Ruse, M. (Ed.). (2008). *The Oxford Handbook of Philosophy of Biology*. New York: Oxford University Press.
- Sattler, R. (1986). *Biophilosophy. Analytic and Holistic Perspectives*. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg GmbH & Co, New York; Tokio.
- Smith, D. L. (2018). *Introduction: Biophilosophy*. <https://www.academia.edu/21835682/Biophilosophy>.
- Thacker, E. (2018). *Biophilosophy for the 21st Century*. http://ctheory.net/ctheory_wp/biophilosophy-for-the-21st-century.
- Wikipedia. (2024a). *David Lee Hull*. [https://en.wikipedia.org/wiki/David_Hull_\(philosopher\)](https://en.wikipedia.org/wiki/David_Hull_(philosopher))
- Wikipedia. (2024b). *Michael Ruse*. https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Ruse.

Halyna Berehova. Biophilosophical knowledge through the prism of philosophical-educational approaches.

The article is devoted to the methodological and methodical function of the philosophy of education regarding the variability of the content of modern philosophical knowledge in higher education. The article argues why biophilosophy, as an educational discipline, can be included in educational and educational-scientific programs as a mandatory or optional component. The relevance of the study of biophilosophy for future generations is also asserted, since biophilosophy is a variant of naturalistically oriented philosophy, the conceptual core of which is life, and the content of biophilosophical knowledge covers the philosophy of biology, the philosophy of life and related axiology. It is determined in the work that biophilosophical knowledge contains a potential opportunity to form a worldview in a person with the prevailing ideas of the value and significance of life, to provide a deep awareness of the unity of man and living nature, and therefore to contribute to the comprehensive disclosure of the epistemological, ontological, methodological and axiological foundations of life, on which life is built biological picture of the world. Biophilosophical cognition is interpreted as an intellectual and mental component of personal knowledge (in particular, knowledge about living things) and becomes the basis and source of further relevant cognitive processes (biological knowledge), which stimulates the humanization of human activity, harmonizes human relationships, and is indirectly manifested in the change of people's attitude to the surrounding world. The conclusions state that biophilosophy in the system of higher education can be a new worldview paradigm for the preservation of human culture and civilization, provided it is popularized through institutions of higher education. Also, biophilosophy, as an educational discipline and a discipline of the new enlightenment, can successfully fulfill one of the main educational tasks: to form in the minds of young people a modern biological picture of the world and a modern worldview.

Keywords: *philosophy of education, biophilosophy, biophilosophical knowledge, biophilosophical cognition.*

Берегова, Галина, доктор філософських наук, професор, професор кафедри загальноосвітніх гуманітарних і природничих дисциплін Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна).

E-mail: gberegova7@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2418-7178>

Berehova, Halyna, Doctor of Philosophical Science, Professor, Department of General Educational Humanities and Natural Sciences, Kherson National Technical University, (Kherson, Ukraine)

E-mail: gberegova7@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2418-7178>